

HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN DÖNEMİNDE İYÂZ B. ĞANM

Yrd.Doç.Dr. İhsan ARSLAN
R.T. Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZET

582'lerde Mekke'de doğan İyâz b. Ğanm, Hudeybiye'den önce İslâm'a girmiş ve Hudeybiye'ye katılanlar arasında yer almıştır. Hudeybiye'den sonra Hz. Peygamber'in faaliyetleri içerisinde bulunmasına rağmen yıldızı parlayan bir sahâbî olarak göze çarpmayan İyâz b. Ğanm, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilâfetleri dönemlerinde önemli bir komutan ve devlet adamı olarak dikkat çekmektedir. Hz. Ebû Bekir döneminde ortaya çıkan Ridde olaylarının bastırılmasında ve ülke içerisindeki iç huzurun sağlanmasında önemli roller üstlenmiş olan, Irak cephesinde Halid b. Velid ile birlikte bulunan İyâz, Şam cephesine kaydırılan İslâm ordusunun içerisinde yer almış ve Yermük Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasında önemli katkısı olmuştur. Bizans topraklarına geçiş yolunu açan ilk kişi olarak kabul edilen İyâz b. Ğanm, askerî başarılarından dolayı Cezîre bölgesine gönderilmiştir. Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın vefatından sonra Hz. Ömer tarafından bölgeye vali olarak atanan İyâz, bölgenin hemen hemen tamamını İslâm topraklarına katmayı başarmıştır.

Anahtar kelimeler: İyâz b. Ğanm, Cezîre, fetih, zafer, komutan.

ABSTRACT

Iyaz b. Ganm at the Time of al-Khulafa al-Rashidun

Iyaz b. Ganm, who was probably born in 582 in Mecca, entered Islam before Hudaibiyah and was among the people attending Hudaibiyah. Iyaz b. Ganm, who does not stand out as a companion in the ascendent although he participated in the Prophet's activities after he had participated in Hudaibiyah, attracts attention as a significant commander and statesman during Abu Bakr's and Omar's periods. Having considerable influence on quelling the Ridde events which arose during Abu Bakr's period and providing peace in the country, attending Iraq front with Khalid b. Velid, Iyaz took place in the Islamic army transferred to the Damascus front and had great contribution to the victory of Yarmuk War. Known as the first person to open the way for passing to the Byzantium lands, Iyaz b. Ganm was sent to the Jazirah area as a result of his military achievements. Appointed as governor of the area by Omar after the death of Abu Ubayda b. al-Jarrah, succeeded in including almost all of the area into the lands of Islam.

Key Words: Iyaz b. Ganm, al-jazirah, conquest, victory, commander.

GİRİŞ

Dicle ve Fırat nehirleri arasında bir ada görünümünden dolayı bölgeye, Cezîre ismi verilmiştir.¹ Cezîre, Anadolu-Irak-Suriye bölgelerini birbirine bağlaması ne-

¹ İstahri Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*, Leiden1967, s. 71; İbn

deniyle tarihi ve stratejik öneme sahip olup günümüzde bölgenin kuzey yarısı Türkiye, güney yarısı ise Suriye ile Irak'ın sınırları içinde kalmıştır.²

İslâmiyetin ortaya çıkmasından önce bu bölgede Sâsânîler ve Bizanslılar aralarındaki mücadelelerde Arapları kullanabilmek için birer tampon Arap devletin meydana gelmesine göz yummuşlar, hatta belli bir dereceye kadar da yardım etmişlerdir. Bunlardan başşehri Hîre olan Irak'taki Lahmîler Devleti Sâsânîlere, başşehri Suriye'deki Câbiye ve Cıllık olan Ğassânîler Devleti Bizans'a tabi idi.³

Cezîre'ye İslâm öncesi dönemden itibaren genelde Kuzey Arabistan menşeli Adnânî soyuna mensup Mudar ve Reb'â kabileleri gelip yerleşmişlerdir. Bunlar arasında çoğunluğunu Kays boyunun teşkil ettiği Mudarlılar; Fırat'ın doğu kıyılarını ise Mudarlılar'ın kardeşleri olan Reb'âlîlar, onların yaşadıkları toprakların doğu bölgelerini yurt edinmişlerdir.⁴ Reb'â'nın güçlü kollarından Tağlib kabilesi İslâm öncesi dönemden itibaren Fırat ve Dicle arasını yurt edinmiştir. Dicle'nin doğusuna ise yine Reb'â soyundan gelen Bekir b. Vâil hâkim olmuş, Reb'â'nın diğer bir kolu Nemr b. Kâsıt da bölgenin diğer önemli merkezi Re'su'l-Ayn'a yerleşmiştir.⁵ Dolayısıyla Cezîre'de Mudar ve Reb'âlîlar'dan meydana gelen Adnânîler'in, bölgede Yemen asıllı Arap kabileleriyle mukayese edildiğinde, hâkim durumda oldukları görülür.⁶ Böylece bölge Arap kabilelerinin isimlerine nispetle Diyâr-ı Mudar, Diyâr-ı Reb'â ve Diyâr-ı Bekr olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Diyâr-ı Mudar'ın merkezi Harran, diğer şehirleri Urfa, Rakka ve Serûc'tur. Diyâr-ı Bekr'in merkezi Meyyâfârikîn, diğer şehirleri Sincar, Re'su'l-Ayn, Beled, Dârâ, Hâbûr, Cizre ve Azremte şehirlerinden meydana gelmiştir.⁷ Yâkût el-Hamevî'ye göre Cezîre bölgesi, Harran, Ruhâ, Rakka, Re'su'l-Ayn, Nusaybin, Sincâr, Hâbûr, Mardin, Âmid, Meyyâfârikîn ve Musul şehirlerinden oluşmaktadır.⁸

Bu çalışma, İslâm tarihinde hızlı ve yoğun fetih hareketlerinin yaşandığı Hz. Ömer döneminde geniş bir alana sahip Cezîre bölgesinin devletin sınırlarına katılmasında aktif bir rol oynayan İyâz b. Ğanm'ın askerî faaliyetlerini amaçlamaktadır.

→ →

Havkal, Ebû'l-Kâsım Muhammed, *Süretü'l-Arz*, Leiden 1967, s. 207-209; Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah, *Mu'cemü'l-Buldân*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1975, II/134.

² Yâkût el-Hamevî II, 235; Ramazan Şeşen, "Cezîre", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 509; Adem Apak, "Fethinden Emevîler'in Sonuna Kadar Harran", *I. Uluslararası Katılımlı Bilim, Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*, 28-30 Nisan 2006 Şanlıurfa, s. 29.

³ Ramazan Şeşen, *Harran Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1996, s. 8.

⁴ Athamina, Khalil "Emevi Hilafeti Döneminde Arap İskânı", çev.: Saim Yılmaz, *SÜİFD*, 2/2000, Sakarya 2000, s. 212.

⁵ Apak, "Fethinden Emevîler'in Sonuna Kadar Harran", s. 30.

⁶ Athamina, "Emevi Hilafeti Döneminde Arap İskânı", s. 213; Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1960, s. 29-31; Apak, "Fethinden Emevîler'in Sonuna Kadar Harran", s. 30.

⁷ Hemedânî, İbnü'l-Hâik Hasan b. Ahmed, *Sifetü Cezîreti'l-Arab*, Riyad 1977, s. 46; İbn. Hurdazbih Ebû'l-Kâsım Ubeydullah b. Abdullah, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*, Leiden 1967, s. 74, 95, 229, 245, 251; İstahrî s. 71-78; İbn Havkal, s. 225; Şeşen, *Harran Tarihi*, s. 9; Şeşen, "Cezîre", *DİA*, VII, 509; Apak, "Fethinden Emevîler'in Sonuna Kadar Harran", s. 30.

⁸ Yâkût el-Hamevî II, 134.

İ

S

T

E

M

19/2012

Yermûk Savaşından Önce İyâz b. Ğanm

Hz. Peygamber Döneminde İyâz b. Ğanm

Asıl ismi İyâz b. Ğanm b. Zühayr b. Ebû Şeddâd b. Reb'â b. Hilâl b. Vühayb b. Zabbe b. el-Hâris b. Fihr el-Kuraşî olan İyâz, 582'lerde Mekke'de doğmuştur.⁹ Babasının adı Abduĝanm olan İyâz, Müslüman olunca kendisine İbnu Abdiĝanm şeklinde hitap edilmesinden hoşlanmadığı için 'Ben İyâz b. Ğanm'im' diyerek kendisine bu şekilde hitap edilmesini istemiştir.¹⁰ Kureys'in ileri gelenlerinden biri olan,¹¹ Ebû Sa'd ve Ebû Sa'd lakaplarıyla anılan¹² İyâz b. Ğanm, isim ve künye benzerliğinden dolayı amcası İyâz b. Zühayr¹³ ve kendisinden hadis rivayet edilen İyâz b. Ğanm el-Eş'arî ile karıştırılmaktadır.¹⁴

Hudeybiye antlaşmasından önce Müslüman olan İyâz b. Ğanm, Rıdvân Be-yatine katılanlardan biridir.¹⁵ Ancak İbn Hacer *Fethu'l-Bârî*'de, İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* adlı eserinin ilk baskısında; İyâz b. Ğanm'ın ilk Müslümanlar arasında yer aldığını, ikinci Habeşistan hicretine katıldığını, Bedr, Uhud ve Hendek savaşlarında bulunduğunu, ancak eserin ikinci baskısında bu bilgilerin bulunmadığını belirtmektedir.¹⁶ İbn Kesir ve Zirikî, İbn Sa'd'ın birinci baskısında geçtiği gibi; İyâz b. Ğanm'ın ilk muhacirlerden olduğunu, Bedir'e ve diğer savaşlara katıldığını ifade etmektedir.¹⁷ Ancak İbn Sa'd'ın eserinin elimizdeki baskısında¹⁸ ve Hatîb el-Baĝdâdî¹⁹ İbn Abdilber,²⁰ İbnü'l-Esîr²¹ ve İbn Hacer'in kitaplarında²² İyâz b. Ğanm'ın Hudeybiye'den önce İslâm'a girdiği ve Hudeybiye'ye katıldığı belirtilmektedir. Rivayetlerin geneli dikkate alındığında; İyâz b. Ğanm'ın ilk Müslümanlardan olmadığını, Habeşistan'a hicret edenler arasında bulunmadığını, Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarına katılmadığını fakat Hudeybiye'den sonraki savaşlara iştirak ettiğini söylemek mümkündür.

⁹İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, VII, 279; Hatîb el-Baĝdâdî Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Baĝdâd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts. I, 183; İbn Adilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1992, III, 1234; İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebî'l-Hasan Ali b. Ebî'l-Keram Muhammed b. Muhammed, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1989, IV, 27; Halîfe b. Hayyât, *et-Tabakât*, Dâru Tayyibe, Riyad 1982, I, 28.

¹⁰Belâzürî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Fütühu'l-Büldân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1986, s. 199.

¹¹İbn Abdilber, III, 1234; Hatîb el-Baĝdâdî I, 183.

¹²İbn Abdilber, III, 1234; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 27; Zehebî Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1990, II, 355.

¹³İbn Abdilber, III, 1235; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 23-24; İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ali, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1853, V, 49.

¹⁴İbn Hacer, V, 51.

¹⁵İbn Sa'd, VII, 279; Hatîb el-Baĝdâdî I, 183; İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992, IV/304; İbnü'l-Esîr, IV, 27.

¹⁶İbn Hacer, V, 50.

¹⁷İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ el-Hâfiz, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l-Hadis, Kahire 1994, VII, 98; Hayreddin ez-Zirikî *el-A'lâm*, yy. ts, V, 99.

¹⁸İbn Sa'd, VII, 279.

¹⁹Hatîb el-Baĝdâdî I, 183.

²⁰İbn Abdilber, III, 1233.

²¹İbnü'l-Esîr, IV, 27.

²²İbn Hacer, V, 50.

Hız. Ebû Bekir Döneminde İyâz b. Ğanm

Hız. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanların karşı karşıya kaldığı ilk problem, meydana gelen otorite boşluğunun nasıl doldurulacağıydı. Bu sorun, Ensar ve Muhacir arasında Benû Saide gölgeliğinde hareketli tartışmalara neden olmasına rağmen Kureyş'in lehine Hız. Ebû Bekir'in halife seçilmesiyle sonuçlandı. Halife yönetime gelince büyük bir sorunla karşılaştı. Yeni sorun Hız. Peygamber'in son zamanlarında ortaya çıkan, Hulefâ-i Râşidîn döneminin en önemli krizlerinden birini teşkil eden dinî, siyasî, askerî içtimaî, iktisadî ve asabiye nitelikli olan Ridde olaylarıdır. İslâm devletine itaati Hız. Peygamber ile ilişkilendiren ve onun vefatından sonra böyle bir bağlılığın olmadığını düşünen kabilelerin irtidat haberlerini bastırmak için düzenlenen askerî faaliyetlere ridde savaşları denilmektedir.

Hız. Ebû Bekir, Arap Yarımadasında otoriteyi sağlamak ve isyan eden kabileleri tekrar itaat altına almak için Halid b. Velid'i, Butâh'a Tuleyha b. Huveylid, Mâlik b. Nüveyre daha sonra Yemâme'ye Müseylimetü'l-Kezzâb üzerine; İkrime b. Ebû Cehil'i, Yemâme'ye Müseylimetü'l-Kezzâb üzerine; Muhâcir b. Ebû Ümeyye'yi, Esvedü'l-Ansî üzerine; daha sonra Kays b. Mekşuh'a karşı el-Ebnâ'ya yardımcı olması, akabinde Kinde ve Hadramevt üzerine; Halid b. Sa'd'i Şam taraflarında bulunan Hamkateyn üzerine; Amr b. el-As'ı, Tebûk, Dümetü'l-Cendel'deki Kudaa, Vedia ve Hâris kabileleri üzerine; Huzeyfe b. Mihsân el-Ğılfân'ı Umman'daki Debâ ahalisi üzerine; Arface b. Herseme'yi, Mehre, Hadramevt ve Yemen üzerine; Şurahbil b. Hasane'yi, İkrime b. Ebû Cehil'e yardımcı kuvvet olarak Yemâme'ye, buranın fethinden sonra Kudaa kabilesi üzerine; Turayfe b. Hâciz'i, Benû Suleym ve onların müttefikî olan Hevâzin üzerine; Süveyd b. Mukarrîn'i, Yemen'deki Tihâme üzerine; Alâ b. Hadramîyi Bahreyn üzerine;²³ İyâz b. Ğanm'i de Hicaz bölgesinde çıkan karışıklıkları bastırmak için gönderdi.²⁴

Ridde olaylarının bastırılmasından hemen sonra fetih hareketlerine başlanılmış ve bu fetihlerle dönemin iki büyük gücü olan Bizans'ın hâkimiyetinde bulunan Şam bölgesi ile Sâsânîler'in kontrolünde bulunan Irak hedef alınmıştı. Ridde hadiselerinin bastırılmasında önemli bir rol oynayan Halid b. Velid, bundan sonra Irak bölgesine gönderildi. Bölgede askerî harekâta bulunan Halid b. Velid sırasıyla Übülle, Hîre, Enbar ve Aynu't-Temr şehirlerini fethetti.²⁵ Halife tarafından Irak cephesinin Dümetü'l-Cendel bölgesine de İyâz b. Ğanm gönderildi.²⁶ Halid b. Velid, Aynu't-Temr'i fethederken Dümetü'l-Cendel'in fethinde bu

²³Taberî, Ebû Ca'fer b. Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, II, 247-306; İbnü'l-Esr, İzzüddîn Ebî'l-Hasan Ali b. Ebî'l-Keram Muhammed b. Muhammed, *el-Kâmil fî'l-Târîh*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979, II, 346; İbn Kesîr, VI, 298-335.

²⁴Taberî, II, 309.

²⁵Vâkidî, Muhammed b. Ömer, *Kitâbü'r-Ridde*, tahk. Mahmud Abdullah Ebû'l-Hayr, Dâru'l-Furkan, Amman ts., s. 22; Taberî, II, 307-324; İbnü'l-Esr, *el-Kâmil*, II, 384-395; İbn Kesîr, VI, 336-344; Fayda, Mustafa, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 336-349.

²⁶Taberî, II, 352.

lunan İyâz, Behrâ, Kelb, Ğassân, Tenûh ve ed-Decâim kabilelerinden oluşan Irak ordusu tarafından kuşatıldı. Ğassânîler'in ve Tenûhlular'ın başında İbnü'l-Eyhem, Decâmililer'in başında İbnü'l-Hidricân ve Dümetü'l-Cendel'de bulunan halkın başında ise Ukeydir b. Abdilmelik ve el-Cûdî b. Rebâ bulunmaktaydı.²⁷ Bu esnada Aynu't-Temr'de Halid b. Velid'in yanında bulunan Velid b. Ukbe ganimetlerle Medine'ye gelince halife zor durumda bulunan İyâz'a, Velid b. Ukbe ile yardım gönderdi. Velid kuşatma bölgesine gelince İyâz ona: "Bazı görüşler büyük ordudan daha hayırlıdır, içinde bulunduğumuz durum hakkında görüşün nedir?" diye sorunca Velid: "Yanında bulunan kuvvetleri yardımcı olarak göndermesi için Halid'e mektup yaz" dedi. Bunun üzerine İyâz, Halid b. Velid'e mektup yazdı. Yardım mektubu Aynu't-Temr'in fethinden hemen sonra Halid b. Velid'e ulaştı. Halid b. Velid: "Halid'den İyâz'a, biraz bekle. Aslanları taşıyan, üzerlerinde öldürücü zehirler olan birliklerle sana geliyorum." diye haber gönderdi²⁸

Irak cephesinde bulunan Müsennâ b. Hârise eş-Şeybânî zor durumda kalınca Hz. Ebû Bekir, Yemâme'deki isyanı bastıran Halid b. Velid'in, Müsennâ'ya yardımcı olması için Irak'ın güney bölgesinden harekete geçmesini emretti.²⁹ Halid b. Velid, Yemâme'deki isyanı bastırdıktan sonra Hz. Ebû Bekir mektup yazarak onun zaferini kutladı ve İyâz ile karşılaşmaya kadar yoluna devam etmesini istedi. Hicaz ve Nibâc arasında bulunan İyâz'a da mektup yazarak el-Museyyaha mevkiine gitmesini, oradan askerî harekâta başlamasını, sonra da kuzeyden Irak'a geçerek Halid ile karşılaşmaya kadar yoluna devam etmesini, ayrıca iki mektubunda da komutanlardan dönmek isteyenlere izin vermelerini ve yanlış uygulamalara kapı açmamalarını bildirdi. Halid b. Velid, Irak'ın güney bölgesinden harekete geçti.³⁰

Halid ve İyâz, Hz. Ebû Bekir'in mektubunu aldıkları zaman halifenin emri gereğince ayrılmak isteyenlere izin verdiler. Ancak düşmanın kalabalık olmasından dolayı halifeden yardım talebinde bulundular. Bunun üzerine halife, Ka'ka b. Amr'ı Halid'e, Abd b. Avf el-Hımyerîyi de İyâz'a yardımcı kuvvet olarak gönderdi. İki komutana yazdığı mektupta: "Rasûlüllah'tan sonra İslâm'da sebat edenler ve irtidat edenlerle savaşanları harbe çağırınız. İrtidat edenler sizinle aynı safta savaşmasın" talimatını verdi.³¹

Irak bölgesine güneyden giriş yapan Halid b. Velid sırasıyla Übülle, Hîre, Enbâr ve Aynu't-Temr şehirlerini fethetti.³² Aynu't-Temr'i fethettikten sonra yerine Uveymir b. Kâhîn el-Eslemîyi bırakarak İyâz b. Ğanm'e yardım için harekete geçti. Halid b. Velid'in kuşatma altında bulunan İyâz b. Ğanm'e yardıma geldi-

²⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 395; İbn Kesîr, VI, 344.

²⁸ Taberî II, 324; İbn Kesîr, VI, 344.

²⁹ Taberî II, 352; Şâkir, Mahmûd, *Târîhu'l-İslâm*, el-Mektebetü'l-İslâmî Beyrut 2000, III, 79.

³⁰ Taberî II, 309.

³¹ Taberî II, 309.

³² Vâkıdî *Ridde*, s. 22; Taberî II, 307; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 384; İbn Kesîr, VI, 336-344; Fayda, s. 333-349.

ğini öğrenen Dûmetü'l-Cendel'in komutanları Ükeydir b. Abdilmelik ve el-Cûdî b. Rebâ itihlafa düştüler.³³ Ükeydir: "İnsanlar arasında Halid'i benden daha iyi bilen olmadığı gibi, savaşta onun karşısına çıkacak kimse de yoktur. Onunla savaşta karşılaşan mutlaka yenilir. Beni dinleyin ve onunla barış yapınız." Fakat Ükeydir, görüşü dikkate alınmayınca: "Halid ile yapacağınız savaşta yanınızda bulunmayacağım" diyerek onlardan ayrıldı.³⁴ Ükeydir'in savaş meydanından ayrıldığı haber alan Halid b. Velid, Asım b. Amr komutasında bir birliği onun yakalanması için gönderdi. Kısa süre içerisinde yakalanan Ükeydir, Halid'in huzuruna getirildi ve onun emriyle idam edildi. Böylece Dûmetü'l-Cendel'in başında el-Cûdî b. Rebâ kaldı. Diğer kabilelerin başlarında da kendi komutanları bulunmaktaydı.³⁵

Halid b. Velid, Dûmetü'l-Cendel'i kendisi ile İyâz b. Ğanm arasına alınca, Araplar (yukarıda adları geçen kabileler) iki gruba ayrılarak savaş konumuna geçtiler. Her komutan kendi tarafında bulunan düşman askerlerle savaştı. Halid b. Velid, el-Cûdî b. Rebâ'yı, Akra b. Hâbis de Vedia'yı esir aldı. Diğer Arap kabileleri hemen kaleye sığındılar. Hatta onlardan bir kısmı kale dışında kaldı. Benû Temîm kabilesi kale dışındakilere acıyarak erzak verdiler, bir kısmı da kurtuldu. Halid b. Velid dışarıda kalan askerlerin boynunu vurdurdu. el-Cûdî b. Rebâ ve yanında bulunan esirler de idam edildi.³⁶ Asım b. Amr, Akra b. Hâbis ve Benû Temîm eman verdiklerinden dolayı Kelb kabilesinin esirleri idam edilmedi. Ancak bu eman verenlere "Sizlere ne oluyor ki, İslâm'ın emrini bırakıp da cahiliye işini koruyorsunuz" deyince Asım b. Amr "Onların afiyette olmasını kıskanma ki, şeytan onları hâkimiyeti altına almasın."³⁷ Bundan sonra Halid b. Velid kaleye hucum ederek içindekileri esir alarak Dûmetü'l-Cendel'i fethetti.³⁸ Halid b. Velid, Dûmetü'l-Cendel'in fethinden sonra Hîre'ye gitti ve kısa bir süre sonra da İyâz b. Ğanm'ı buraya vekil bırakarak Ayn denilen yere gitti.³⁹

Ridde savaşlarından sonra devletin birliğini sağlayan Hz. Ebû Bekir, Arap Yarımadasının kuzeyine fetih hareketinde bulunmaya karar verince genel seferberlik ilan ederek insanların Medine'de toplanmasını istedi.⁴⁰ Bu amaçla gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra İslâm orduları 13/635 tarihinde harekete geçerek Şam topraklarının farklı bölgelerinde karagah kurdular. Buna göre, Ebû Ubeyde, Câbiye; Yezîd b. Ebû Süfyân, Belkâ; Şurahbil b. Hasene, Ürdün; Amr b. el-As da Arabe'ye karargâh kurdu.⁴¹

Müslüman orduların Şam'ın muhtelif bölgelerine yerleştikleri haberi Bizans

³³İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 395-396; İbn Kesîr, VI, 344; Şâkir, III, 82.

³⁴Taberî II, 325; İbn Kesîr, VI, 344-345.

³⁵Taberî II, 325; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 396; İbn Kesîr, VI, 345.

³⁶Taberî II, 325; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 396; İbn Kesîr, VI, 345.

³⁷Taberî II, 325; İbn Kesîr, VI, 345.

³⁸Taberî II, 325; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 396; İbn Kesîr, VI, 345; Şâkir, III, 83-84; Fayda, s. 367-374.

³⁹Taberî II, 326.

⁴⁰Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî *Futûhu's-Şam*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997, I, 5; Belâzürî s. 149; Taberî II, 333; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 402; İbn Kesîr, VII, 3.

⁴¹Vâkıdî I, 14-15; Belâzürî s. 149; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 406; İbn Kesîr, VII, 3-4.

İmparatoru Heraklius'a ulaşınca, kardeşi Theodore komutasında doksan bin kişilik orduyu harekete geçirdi. Şam'ın Arabe bölgesinde bulunan Amr b. el-As bu büyük orduya karşı koyamayacağını düşünerek halifeden yardım talebinde bulundu.⁴² Bunun üzerine halife Irak fetihlerinin devam ettiği esnada Halid b. Velid'e yerine Müsennâ b. Hârise eş-Şeybânî'yi bırakarak ordusunun bir kısmı ile Şam cephesine gitmesi için mektup yazdı. Mektubun kendisine ulaşmasından sonra Halid b. Velid orduyu ikiye bölerek bir kısmını Müsennâ b. Hârise'nin emrine bırakarak geri kalan kısmıyla da Şam cephesine doğru harekete geçti.⁴³ Yermûk savaşında süvari bölüğünün komutanı olması, İyâz b. Ğanm'ın⁴⁴ Irak cephesinden Şam cephesine kaydırılan İslâm ordusunun içerisinde yer aldığını göstermektedir.

Yermûk Savaşından Sonra İyâz b. Ğanm

Hz. Ömer Döneminde İyâz b. Ğanm

Hz. Ebû Bekir vefatına yakın bir dönemde Hz. Ömer'i yerine geçmesi için aday gösterdi. Halife vefat edince halkın biatiyle Hz. Ömer hilâfet makamına geçti. Hz. Ebû Bekir kendisinden sonra devlet başkanı olacak kişiye iç işlerinde problemsiz bir yönetim bıraktı. Hz. Ebû Bekir'in hilâfete geldiği andaki ülkenin içinde bulunduğu konjoktürel durum dikkate alındığında yeni halifenin çok daha olumlu şartlar içinde iş başına geldiği görülür. Bu yüzden halife devam etmekte olan fetihleri hız kesmeden sürdürdü.

Müslümanların Bizans'ın hâkimiyetinde bulunan Suriye topraklarında hızlı bir şekilde ilerlemeleri karşısında bölgedeki hâkimiyetinin tehlikeye girdiğini gören Bizans İmparatoru Heraklius, Şamlılar, Cezîeliler, Ermeniler ve Rumlar'dan oluşan iki yüz bine yakın⁴⁵ büyük bir ordu hazırladı. Bizans İmparatoru, Cebele b. Eyhem komutasında Lahm, Cüzzâm ve Ğassânlı Hristiyan Arapların oluşturduğu öncü bir orduyu bölgeye gönderdi.⁴⁶ Bizans'ın büyük bir ordu hazırladığını haber alan Müslüman komutanlar düşmana karşı güç birliği oluşturmak için Yermûk mevkiinde toplandılar. Buna karşılık Müslüman ordusunun mevcudu ise kırk elli bin arasındaydı.⁴⁷

15 Receb 14/4 Eylül 636 tarihinde meydana gelen Yermûk savaşında⁴⁸ sol kanat süvari birliklerden birisinin komutasını İyâz b. Ğanm üstlenmişti.⁴⁹ Yermûk savaşının kazanılmasında büyük bir etkiye sahip olan İyâz, savaşın sonlarına doğru önemli bir görevi daha başarıyla tamamlamıştır. Vâkıdî olayı şöyle anlatmaktadır: "Savaşın sonlarına doğru Rum askerleri düğün yapılmakta olan

⁴²Belâzürî s. 151; Taberî II, 334; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 406.

⁴³Belâzürî s. 152; Taberî II, 334; İbn Kesîr, VII, 5-6.

⁴⁴Taberî II, 336.

⁴⁵İbnü'l-Esîr, Bizans ordusunun 240 bin olduğunu belirtmektedir. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 410.

⁴⁶Vâkıdî *Fütûhu's-Şam*, I, 150; Belâzürî s. 184; İbn Kesîr, VII, 6.

⁴⁷İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 410; İbn Kesîr, VII, 6; Belâzürî ve İbn Kesîr, Müslüman ordusunun 24 bin olduğunu ifade etmektedirler. Bkz. Belâzürî s. 184; İbn Kesîr, VII, 6.

⁴⁸Vâkıdî *Fütûhu's-Şam*, I, 208; İbn Kesîr, VII, 5.

⁴⁹Taberî II, 336; İbnü'l-Cevzî IV, 118.

Humus'ta ez-Zîrâa denilen beldede konakladılar. Humus halkının reislerinden biri olan Ebû Ca'd gelen askerlere ziyafet verdi. Ziyafetten sonra onlar Ebû Ca'd'in hanımını istediler. Fakat Ebû Ca'd, onların isteğini yerine getirmeyince oğlunu katlettiler. Bu duruma öfkelenen Ebû Ca'd, Müslümanların karargâhlarına gelerek Rum askerleri hakkında bilgi verdi ve oğlunun intikamını almak için bir planının olduğunu söyledi. Planını gerçekleştirmek için beş yüz kahraman askere ihtiyacı olduğunu belirtti. Ordu komutanı olan Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın emriyle beş yüz asker seçildi. Aralarında İyâz'ın da bulunduğu askerî birlik, başarıyla tatbik edilen plan sonucunda Rum ordusuna en-Nâkûsa denilen yerde büyük kayıplar verdirdi.⁵⁰

Yermük savaşının zaferle sonuçlanmasından sonra Ebû Ubeyde, İyâz'ı kaçırmakta olan Rum askerlerinin peşinden gönderdi. Rum askerlerini takip eden İyâz, Malatya'ya kadar geldi ve şehri kuşatma altına aldı. Daha sonra halkıyla antlaşma yaparak döndü.⁵¹ Böylece ilk defa İyâz sayesinde Bizans topraklarına geçiş yolu açılmış oldu.⁵² İbn Kesir 17/639 tarihinde İyâz ile Halid b. Velid'in Rum topraklarına sefer düzenlediğini, ganimet olarak çok sayıda mal ve esir alarak döndüklerini ifade etmektedir.⁵³

Yermük savaşından sonra Ebû Ubeyde, Beşîr b. Ka'b el-Himyerî'yi Yermük'e vekil bırakarak Suffer denilen yere geldi. Ancak mağlup olan Rum askerlerinin bir kısmının Fihl'de toplanması üzerine Ebû Ubeyde durumu Hz. Ömer'e mektupla bildirdi. Hz. Ömer ise cevabi mektubunda Dimeşk, Rumların kalesi ve mülkleri olmasından dolayı fetih hareketine önce Dimeşka'tan başlamasını belirtti.⁵⁴ Bu emir çerçevesinde Ebû Ubeyde b. Cerrâh, İslâm ordusunu buraya gönderdi.⁵⁵ Ordunun sağ ve sol kanadında Ebû Ubeyde ve Amr b. As, süvarilerin başında İyâz b. Ğanm ve piyadelerin başında ise Şurahbil b. Hasene bulunmaktaydı.⁵⁶ Patriğin çocuğunun doğması nedeniyle düzenlenen eğlence sebebiyle şehirde savunma zafiyeti ortaya çıktı. Bunu fırsat bilen Müslümanlar, kalenin burçlarına çıkmak suretiyle muhafızları etkisiz hale getirerek kapıları açmaları üzerine Halid b. Velid içeriye girdi. Ebû Ubeyde b. Cerrâh da sorumluluğunda bulunan kapıdan şehre girdi. Şiddetli çatışmalar neticesinde Dimeşk ileri gelenlerinin teklif etmesiyle şehir barış yoluyla 14/636 tarihinde Müslümanların eline geçti.⁵⁷

Dimeşk'in fethinden sonra Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Dimeşk'a Yazîd b. Ebû Süfyân'ı vekil bırakarak Fihl'e doğru harekete geçti. Ebû Ubeyde öncü kuvvet olarak Halid b. Velid'i gönderdi. İslâm ordularının sağında ve solunda Ebû

⁵⁰Vâkıdî *Fütûhu's-Şam*, I, 211-212.

⁵¹Taberî II, 428; İbn Kesir, VII, 14; Fayda, s. 425.

⁵²İbn Abdilber, III, 1234; İbn Hacer, V, 50.

⁵³İbn Kesir, VII, 76.

⁵⁴Taberî II, 359; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 427; İbn Kesir, VII, 19.

⁵⁵İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 428; İbn Kesir, VII, 19.

⁵⁶İbn Kesir, VII, 19; Taberî piyadelerin başında İyâz b. Ğanm'ın, süvarilerin başında Dirâr b. el-Ezver'in bulunduğunu belirtmektedir. Bkz. Taberî II, 359.

⁵⁷Taberî II, 358; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 438; İbn Kesir, VII, 20.

Ubeyde ve Amr b. As, süvari birliklerinin başında Dırar b. el-Ezver, piyadelerin başında ise İyâz b. Ğanm bulunmaktaydı.⁵⁸ Bizans İmparatoru, Rum toprakları ile birlikte Cezîre bölgesinden topladığı büyük bir orduyu harekete geçirdi. Rum askerleriyle karşılaşan İslâm ordusu onları mağlup etti. 13/635 tarihinde meydana gelen Fihl savaşında Bizans askerleri Müslümanları yok etmek suretiyle bataklığa çevirdikleri araziye kendileri sığınmak zorunda kaldıkları için büyük kayıp verdiler. Kurtulabilen askerler ise diğer şehirlere sığındılar.⁵⁹

15/637 tarihinde Ebû Ubeyde, Halid b. Velid'i, Kinnesrîn'in fethiyle görevlendirdi. Bu amaçla Halid b. Velid ve İyâz b. Ğanm Şam yönünden; Ömer b. Mâlik, Abdullah b. Mu'tem Musul yönünden; Velid b. Ukbe Benû Tağlib ve Cezîretü'l-Arab beldelerinden harekete geçtiler. Kısa sürede şehir fethedildi. Bizans İmparatoru ise İstanbul'a kaçmak zorunda kaldı.⁶⁰

Ebû Ubeyde b. Cerrâh 15/637 tarihinde Kinnesrîn'i fethettikten sonra Haleb'e yöneldi. Ancak yolda Kinnesrîn halkının antlaşmayı bozduğunu öğrendince Simt el-Kindîyi onların üzerine gönderdi. İslâm ordusu Kinnesrîn'i ikinci defa fethederek bol miktarda ganimet elde etti. Ebû Ubeyde öncü kuvvetlerin başında İyâz b. Ğanm'ı Haleb'e gönderdi. Kendisi de Halep çevresinde bulunan Arap kabileleriyle cizye karşılığında antlaşma yaptı. Bu kabileler sonraki süreçte İslâm'a girdiler. Öncü kuvvetlerin başında şehre giren İyâz, şehri muhasara altına aldı. Kısa bir zaman sonra şehir halkı, kendileri, çocukları, şehirleri, kiliseleri ve kaleleri için eman talebinde bulundular. İyâz, ibadet yeri talebi dışındaki isteklerini kabul ederek kendileriyle sulh antlaşması yaptı. Ebû Ubeyde yapılan bu antlaşmayı onayladı.⁶¹ Bir rivâyete göre kanlarının akıtılmaması,⁶² evlerinin ve kiliselerinin Müslümanlarla paylaşılması karşılığında antlaşma yapıldı.⁶³ Bir başka rivâyete göre Ebû Ubeyde, Haleb'e geldiğinde şehirde hiç kimseyi bulamadı. Çünkü Halebliler Antakya'ya gitmişti. Bundan dolayı elçiler aracılığıyla antlaşma yapıldı ve Antakya'ya giden halk geri döndü.⁶⁴

Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Halep'ten Antakya'ya doğru harekete geçti. Çünkü Kinnesrîn halkından pek çok kişi Antakya kalesine sığınmışlardı. Şehre iki fersah uzaklıkta bulunan Mehrûbe'de düşmanla karşılaşan Ebû Ubeyde onları dağıttı ve şehre sığınmaya zorladı. Şehri kuşatma altına alan Ebû Ubeyde, şehirde bulunanlar cizye ödemeleri veya şehirden sürülmeleri şartıyla Ebû Ubeyde ile anlaştılar. Bir kısmı şehri terk etti. Bir kısmı da orada kaldı. Ebû Ubeyde onlara eman verdi. Ergenlik çağına gelenlerden bir dinar ile bir cerîb⁶⁵ buğday cizye

⁵⁸İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 429; İbn Kesîr, VII, 24-25.

⁵⁹Taberî II, 359; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 430; İbn Kesîr, VII, 25.

⁶⁰Taberî II, 445; İbnü'l-Esîr, Kufe yönünden gelen komutanın Amr b. Mâlik olduğunu belirtmektedir. Bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 493.

⁶¹Belâzürî s. 199; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 494-495.

⁶²Belâzürî s. 200.

⁶³Belâzürî s. 200; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 495.

⁶⁴Belâzürî s. 200; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 495.

⁶⁵İslâmîyetin ilk dönemlerinde ziraî toprakların ve emlakın ölçülmesinde, bilhassa haraç vergisinin tayininde resmi alan ölçüsüdür. Bkz. Mustafa Fayda, "Cerîb", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 402.

alınmasını kararlaştırdı.⁶⁶

Antakya halkının antlaşmayı bozması üzerine Ebû Ubeyde b. Cerrâh, İyâz b. Ğanm ile Habîb b. Mesleme'yi buraya gönderdi. İki komutan şehri yeniden fethetti ve ilk antlaşmayı esas alarak sulh antlaşması yaptı.⁶⁷ Belâzürî'nin bildirdiğine göre Ebû Ubeyde, Filistin'e döndükten sonra Antakya halkının antlaşmayı bozması üzerine o, Kudüs'ten Amr b. el-As'ı buraya gönderdi. Amr b. el-As burasını fethettikten sonra tekrar Kudüs'e döndü. Kudüs halkının eman dilemesi üzerine sulh antlaşması yaptı.⁶⁸

Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Kûrus'u fethetmek için harekete geçti. Öncü kuvvetlerin başında ise İyâz b. Ğanm'ı gönderdi. İyâz'ı buranın rahiplerinden biri karşıladı ve sulh talebinde bulundu.⁶⁹ İyâz, onu Cibrîh ve Tel A'zâz arasında konuşulanan⁷⁰ Ebû Ubeyde'ye gönderdi. Ebû Ubeyde de onlarla Antakya halkının antlaşma şartlarına benzer şekilde⁷¹ sulh yaptı.⁷² Daha sonra (bütün Kûrus toprakları) Nikâbulus sınırına kadar⁷³ Tel A'zâz da dahil fethedildi.⁷⁴

Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Menbîc üzerine doğru harekete geçti. Öncü birliklerin başında İyâz b. Ğanm'ı gönderdi. Daha sonra Ebû Ubeyde, İyâz'a iştirak etti ve İyâz'ın Antakya halkının antlaşma şartlarına göre Menbîc halkıyla yaptığı antlaşmayı onayladı. Daha sonra Ebû Ubeyde, İyâz'ı Dulûk ve Ra'bân üzerine gönderdi. İyâz buralarını da fethederek halkıyla Menbîc halkının antlaşma şartlarına benzer şekilde sulh yaptı. Ayrıca onlara Rumlar hakkında Müslümanlar için istihbarat yapmalarını şart koştu.⁷⁵

14/636 tarihinde Hz. Ömer'in emriyle Sâsânî topraklarına giren Sa'd b. Ebû Vakkâs, ilk olarak daha önce bölgede bulunan Müsennâ b. Hârise eş-Şeybânî'den gelişmeler hakkında bilgiler aldı. Gerek Müsennâ'nın verdiği bilgiler, gerekse de Hz. Ömer'in emirleri doğrultusunda önce Zerûd, daha sonra da Sirâf denilen mevkiilerde karargâh kurdu. İslâm ordusu Medine'den gelen emirle Kadîsiye'ye ulaştı.⁷⁶ Hz. Ömer, aynı zamanda Şam'daki komutanlarına mektup yazarak Sâsânîler'e karşı asker sevkıyatı yapılmasını emretti. Bu amaçla halife, Medine'den Muğîre b. Şu'be'yi dört bin kişilik orduyla Sa'd'a yardıma gönderdi; Ebû Ubeyde'ye de mektup yazarak yanındaki bin askeri yardıma göndermesini emretti. Emir gereğince Ebû Ubeyde hazırladığı askerî birliğin başına İyâz b. Ğanm'ı komutan tayin ederek bölgeye gönderdi. Bin kişilik ordusuyla

⁶⁶Belâzürî s. 200.

⁶⁷Belâzürî s. 200; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 495.

⁶⁸Belâzürî s. 200.

⁶⁹Belâzürî s. 203; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 496.

⁷⁰Belâzürî s. 203.

⁷¹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 496.

⁷²Belâzürî s. 203; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 496.

⁷³Belâzürî s. 203; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 496.

⁷⁴İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 496.

⁷⁵Belâzürî s. 204; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 496.

⁷⁶Bkz. Taberî II, 381-427; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 450-484.

Kadîsiye'ye gelen İyâz savaşın kazanılmasında önemli roller üstlenmiştir.⁷⁷ Kadîsiye savaşından sonra İyâz, İnan'ın tarih sahnesinden silinmesine sebep olan Medâin'in fethinde Sa'd b. Ebû Vakkâs ile birlikte bulunmuştur.⁷⁸

İyâz b. Ğanm'ın Cezîre Bölgesine Tayini ve Faaliyetleri

17/637 tarihinde Cezîre halkının kışkırtması ve desteğiyle Rumlar, Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın yönetimi altında bulunan Humus şehrini kuşattı.⁷⁹ Rumların muhasara haberinin alınması üzerine Ebû Ubeyde Müslüman askerleri toplayarak Humus şehrinin düzlüğünde karargâh kurdu. Ebû Ubeyde Kinnesrin'de bulunan Halid b. Velid'den yardım istedi.⁸⁰ Halid b. Velid de İslâm ordusuna katıldı. Ebû Ubeyde düşmanla savaşmak veya kaleye sığınarak yardım beklemek görüşünü müzakereye açtı. Halid b. Velid düşmanla savaşılması konusunda görüş bildirirken diğerleri kaleye sığınılması ve Hz. Ömer'e mektup yazılması konusunda fikir beyan ettiler. Ebû Ubeyde, diğerlerinin görüşüne uyararak Hz. Ömer'e mektup yazdı.⁸¹ Hz. Ömer her şehirde Müslümanların artan mallarından zor durumlarda kullanmak üzere tedbir amaçlı atlar hazırlatmıştı.⁸² Bu amaçla Kufe bölgesinde Süleyman b. Reb'â el-Bâhilî ve Kufe halkından bir grubun başında bulunduğu⁸³ dört bin süvari bulunmaktaydı.⁸⁴ Diğer sekiz şehirde aynı şekilde gücünün yettiği oranda zor durumlarda kullanmak için hazırlıklarıydı.⁸⁵ Ancak Şam bölgesindeki şehirler kendi sorunlarıyla meşgul olmaları ve burarlarda düzenin bozulacağı sebebiyle Ebû Ubeyde'ye yardıma gelemediler.⁸⁶

Hz. Ömer mektubu alınca hemen Irak ordusu komutanı Sa'd b. Ebû Vakkâs'a mektup yazarak: "Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın kuşatma altında olduğunu, Ka'ka b. Amr komutasında insanları yardıma göndermesini, ayrıca Rumları kışkırtarak Humus'un işgal olmasına neden olan Cezîre halkı üzerine; Rakka'ya Süheyl b. Adıyy'i; Abdullah b. İtbân'ı önce Nusaybin'e sonra Harran ve Ruhâ'ya; Velid b. Ukbe'yi Cezîre bölgesinde bulunan Reb'â ve Tenûh Arapları üzerine; İyâz b. Ğanm'ın ise genel komutan olmasını talep etti."⁸⁷ Bunun üzerine Ka'ka b. Amr dört bin kişilik orduyla Humus bölgesine; İyâz b. Ğanm da diğer Cezîre komutanlarıyla birlikte iki ordu eş zamanlı olarak Kufe'den harekete geçti. Aynı zamanda Hz. Ömer de Medine'den Ebû Ubeyde'ye yardım için Câbiye mevkisine geldi. Yardımın geldiği haberini alan Rumlar dağıldılar. Durumu fırsat bilen Halid b. Velid, Ebû Ubeyde ile istişare ederek savaşma konusunda ortak karar

⁷⁷İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtem et-Temîmî es-Sigât, Beyrut 1975, II, 205-211.

⁷⁸İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasan, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, Dimeşk ts., XXXV, II, 273.

⁷⁹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 530; İbn Kesîr, VII, 72.

⁸⁰İbn Kesîr, VII, 72.

⁸¹İbnü'l-Cevzî IV, 223.

⁸²Taberî II, 482; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 530.

⁸³İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 530.

⁸⁴Taberî II, 483; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 530.

⁸⁵İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 530-531.

⁸⁶İbn Kesîr, VII, 72.

⁸⁷Taberî II, 483; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 531; İbnü'l-Cevzî IV, 223; İbn Kesîr, VII, 72.

aldılar. Karar gereğince savaşılarak Humus yeniden fethedildi.⁸⁸

İyâz b. Ğanm'ın Cezîre bölgesine tayin edilmesi konusunda bir diğer rivâyet de şöyledir: Hz. Ömer, Sad b. Ebû Vakkâs'a yazdığı mektupta: "Allah'ın Müslümanlara Şam ve Irak'ın fethini nasip ettiğini, Irak'tan Cezîre'ye ordu göndermesini, ordunun komutanlığına da Halid b. Ufuta, Hâşim b. Utbe ve İyâz b. Ğanm'dan birisini getirmesini emretti." Hz. Ömer'in mektubu gelince Sa'd: "Müminlerin Emirinin, İyâz b. Ğanm hakkındaki olumlu görüşünden hareketle onu vali tayin ettiğini" belirterek, Ebû Musa el-Eşari'yi ve hiçbir komutanlık yetkisi olmayan oğlu Ömer b. Sa'd'ı onlarla birlikte bölgeye gönderdi.⁸⁹

Cezîre bölgesinin Irak ordusu ile Şam ordusunun hedef alanının ortasında bulunması sebebiyle, bölgeyi Sad b. Ebû Vakkâs'ın komutasındaki Irak ordusunun mu, yoksa Ebû Ubeyde b. Cerrâh komutasındaki Şam ordusunun mu fethettiği konusunda kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur.

Hz. Ömer, Cezîre'nin fethi görevini Şam ordusuna verdi.⁹⁰ Ebû Ubeyde b. Cerrâh vefat etmeden önce kendi yerine amcasının⁹¹ veya dayısının oğlu⁹² ya da üvey oğlu⁹³ İyâz b. Ğanm'ı Şam'a vekil tayin etti. Ebû Ubeyde vefat edince Hz. Ömer, Ebû Ubeyde'nin yerine kimi bıraktığını sorunca "İyâz b. Ğanm" diye cevap verdiler. Hz. Ömer: "Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın emir tayin ettiğini değiştiremem."⁹⁴ "Seni Ebû Ubeyde'nin yerine vali tayin ettim. Allah seni işinde muvafak kılsın" diyerek onun Şam valiliğini onaylayarak⁹⁵ kendisine maaş olarak günlük bir dinar, bir koyun⁹⁶ ve bir müd⁹⁷ tahsis etti.⁹⁸

Cabiye'deki toplantının ardından Suriye ve Mısır bölgelerinin emniyetini sağlamak amacıyla Cezîre bölgesinin fethine karar verilmiştir.⁹⁹ Bu kararın ardından Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Hz. Ömer'e mektup yazarak Halid b. Velid'i Medine'ye alması durumunda İyâz b. Ğanm'ı kendisine yardımcı olarak bırakmasını istedi. Hz. Ömer de Ebû Ubeyde'nin bu isteğini kabul ederek İyâz'ın onun yanında kalmasına müsaade etti.¹⁰⁰ Ebû Ubeyde de Cezîre bölgesinin fethi için İyâz b. Ğanm'ı bölgeye gönderdi.¹⁰¹ Başka bir rivâyette ise, Amevâs vebasında

⁸⁸Taberî II, 483; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 531; İbn Kesîr, VII, 72.

⁸⁹Taberî II, 484; Hatîb el-Bağdâdî I, 184; İbn Hacer, V, 50; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 533; Bozkurt, Abdülbaki, *El-Cezire Fatih İyâz b. Ğanem ve Mardin'in İslamlaşması* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2006, s. 24

⁹⁰Belâzürî s. 236; Ya'kübî Ahmed b. Ebî Ya'küb b. Ca'fer b. Vehb, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Müessesetü'l-İlmî İ'l-Matbûât, Beyrut 1993, II, 41.

⁹¹İbn Abdilber, III, 1234; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 27.

⁹²İbn Abdilber, III, 1234.

⁹³İbn Abdilber, III, 1234; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 27.

⁹⁴İbn Abdilber, III, 1234; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 27.

⁹⁵İbn Sa'd, VII, 279.

⁹⁶İbn Sa'd, VII, 280; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 29.

⁹⁷Çoğunlukla hububat ve bakliyat gibi kuru besinlerin ölçümünde kullanılan hacim ölçüsüdür. Bkz. Cengiz Kallek, "Müd", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 457-459.

⁹⁸İbn Sa'd, VII, 280.

⁹⁹Şeşen, "Cezîre", *DİA*, VII, 509.

¹⁰⁰Taberî II, 485.

¹⁰¹Belâzürî s. 236, İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 534.

Ebû Ubeyde'nin vefatı üzerine yerine İyâz'ı bıraktığı nakledilir. Hz. Ömer de İyâz'ın Humus, Kinnesrîn ve Cezîre'nin valisi olduğunu bildiren mektubunun gelmesi üzerine İyâz beş bin veya sekiz bin kişilik ordusuyla Cezîre bölgesine 15 Şaban 18/21 Ağustos 640 tarihinde Perşembe günü hareket etti. Ordunun sağ kanadında Sa'îd b. Âmir b. Hızıyem el-Cümâhî, sol kanadında Safvân b. Muattal ve öncü birliklerin başındaysa Ubeyde b. Mesrûk komutan olarak bulunmaktaydı.¹⁰² Yukarıda anlatılanlardan hareketle şunu söyleyebiliriz ki, Cezîre bölgesi ister Şam ordusu, isterse de Irak ordusu tarafından feth edilmiş olsun, her iki rivâyete göre de bölgenin fethi ile İyâz b. Ğanm görevlendirilmiştir.

İyâz b. Ğanm bölgenin fethine Rakka'dan başladı. Bunun için önce İyâz'ın öncü birlikleri buraya geldi. Civarda bulunan Araplara ve çiftçilere yapılan baskınlar neticesinde pek çok ganimet alındı. Kurtulanlar ise kaçıp Rakka'ya sığındılar. Daha sonra İyâz, ordusu ile Rakka'nın kapılarından birisi olan er-Ruhâ (Şanlıurfa)'ya geldi. Buradan Müslümanlara ok ve taş atılması üzerine o, orduyu ok ve taşların menziline dışarı çıkardı. İyâz atına binerek şehrin etrafını dolaştı ve kapıların önüne gözcüler koydu. Ordugâha dönerek akıncılar gönderdi. Bu akıncılar köylerden esirler ve hasat mevsimi olduğundan bol miktarda yiyecek getirdiler. 5 - 6 gün bu şekilde geçtikten sonra şehrin patriği, İyâz'a eman istediğini bildiren bir elçi gönderdi. İyâz onunla bütün şehir halkının canları, çocukluk çocukları, malları ve şehirleri üzerine eman vermek suretiyle antlaştı. "Çiğnediğimiz ve elde ettiğimiz topraklar bize aittir" diyen İyâz, haraç ödemeleri şartıyla toprağı kendilerine bıraktı. Bu topraklardan zimmet ehlinin istemediklerini ise öşür ödemeleri şartıyla Müslümanlar arasında dağıttı. Yerli halka cizye vergisi koydu.¹⁰³ Her erkeğin yılda bir dinar vermesini veya ergenlik çağına gelen her erkekten dört dinar alınmasını kararlaştırdı.¹⁰⁴ Kadınları ve çocukları bundan muaf tuttu. Bir dinar yanında birkaç kafîz¹⁰⁵ buğday ile bir miktar zeytinyağı sirke ve bal vermelerini de zorunlu kıldı.¹⁰⁶ Daha sonra İyâz, diğerleri gibi Rakka halkıyla şu şekilde bir antlaşma yaptı:

"Rahman ve Rahim Olan Allah'ın adıyla.

Bu, İyâz b. Ğanm'ın Rakka halkına şehre girdiği gün verdiği emandır. O, üzerlerine konulan cizyeyi verdikleri, hıyanet etmedikleri, yeni kilise ve manastır yapmadıkları, açıkça çan çalmadıkları, paskalya kutlamadıkları ve haç göstermedikleri sürece canlarına ve mallarına dokunulmamak, kiliseleri yıkılmamak veya el konmamak üzere kendilerine eman verdi. Allah şahid oldu. Şahit olarak Allah yeter.¹⁰⁷

İyâz b. Ğanm, Rakka'yı fethettikten sonra Harran üzerine hareket etti.

¹⁰²Belâzürî s. 237; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 534; Asri Çubukçu, "İyâz b. Ganm", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 498.

¹⁰³Belâzürî s. 238; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 534

¹⁰⁴Belâzürî s. 239.

¹⁰⁵ Hacim ve alan ölçüsüdür. Bkz. Cengiz Kallek, "Kafîz", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 155-156.

¹⁰⁶Belâzürî s. 237-238.

¹⁰⁷Belâzürî s. 238-239.

Bâcûddâ denilen mevkiye geldi.¹⁰⁸ Safvân b. Muattal ve Habîb b. Meşleme'yi öncü kuvvet olarak Harran'ı muhasara etmek üzere gönderdi.¹⁰⁹ Harran halkı şehir kapılarını kapattılar. Daha sonra İyâz buraya gelince şehir halkından Harrânîler, İyâz'a elçi gönderdiler ve kendisinin önce er-Ruhâ'ya gitmesini isteyen şehirde bir zümrenin bulunduğunu ve bu şehirde yapacağı antlaşmayı kendilerinin de kabul edeceklerini ve kendisiyle Hristiyanların arasını bulacaklarını bildirdiler. Bu durumu öğrenen Hristiyanlar da Harrânîler'in tekliflerini kabul ettiklerini bildirdiler ve İyâz'a hediyeler verdiler. Bunun üzerine İyâz er-Ruhâ'ya geldi.¹¹⁰ Buranın halkı ona karşı koydu ve bir müddet savaştıktan sonra mağlup olarak şehre sığınmaya mecbur kaldılar. Kurtuluş ümitleri kalmayınca da barış teklifinde bulundular. İyâz da onların teklifini kabul ederek kendilerine şu mektubu yazarak eman verdi:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Bu, İyâz b. Ğanm'ın er-Ruhâ piskoposuna mektubudur. Sizler her erkek için bir dinar ile iki müd buğdayı bana ödemeniz şartıyla şehrin kapısını açarsanız, sizlerin canları ve malları ile sizlere tabi olanlar emniyette olursunuz. Yolunu şaşırana yol göstermek, köprüleri ve yolları tamir etmek ve Müslümanlara iyi niyet beslemek sizin vazifenizdir. Allah şahit oldu, şahit olarak Allah yeter.”¹¹¹

Başka bir rivâyette ise eman mektubunun metni şöyledir:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Bu, İyâz b. Ğanm'ın ve yanındaki Müslümanların er-Ruhâ halkına mektubudur. Ben, onların canları, malları, çocukları, kadınları, şehirleri ve değirmenleri için eman verdim. Şu şartla ki, onlar üzerlerindeki hakkı ödesinler. Köprülerimizi tamir etmeleri, yollarını şaşıranlarımıza yol göstermeleri de onlardan istediğimiz diğer şeylerdir. Allah, melekleri ve Müslümanlar şahit oldu.¹¹²

Bundan sonra İyâz b. Ğanm Harran'a geldi. Burada bulunan Safvân b. Muattal ve Habîb b. Meşleme'yi Sümeysât'a gönderdi. Harran¹¹³ halkı ile er-Ruhâ halkıyla yapılan şartlar üzere sulh antlaşması yaptı. Bunun üzerine Harran halkı şehrin kapılarını açtı. İyâz buraya vali tayin ettikten sonra Sümeysât'a gitti. Daha önce buraya gönderilen Safvân b. Muattal ve Habîb b. Meşleme buranın birçok köy ve kalesini fethetti. İyâz buranın halkıyla da er-Ruhâ halkının antlaşma şartlarına göre muahede yaptı.¹¹⁴

İyâz b. Ğanm daha sonra Surûç, Re'skeyfâ ve Ardu'l-Beydâ'ya geldi. Buraları savaş yoluyla fetheden İyâz kalelerdeki halkla er-Ruhâ şartları üzere antlaşma yaptı. Sümeysât halkının antlaşmayı bozması üzerine tekrar buraya gelen

¹⁰⁸Belâzürî s. 239.

¹⁰⁹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 534.

¹¹⁰Bkz. Vâkîdî *Fütûhu's-Şam*, II, 117-120.

¹¹¹Belâzürî s. 240.

¹¹²Belâzürî s. 240.

¹¹³Bkz. Vâkîdî *Fütûhu's-Şam*, II, 117-120.

¹¹⁴Belâzürî s. 240, İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 534.

İyâz, fethedilinceye kadar şehri muhasara altında tuttu. Bu esnada er-Ruhâ halkının antlaşmayı bozdukları haberi gelince onlar üzerine yürüdü. Halkın kapıları açması üzerine İyâz şehre girdi; emrine bir müfreze asker verdiği bir vali tayin etti. Daha sonra Fırat'ın çevresinde bulunan küçük köylere (Cisru Menb'ic) gelerek buralarını da aynı şartlarda fethetti. Buraların fethinden sonra Aynu'l-Verd'e geldi. Burası Re'su'l-Ayn (Ceylanpınar)'dır. Buranın halkı mukavemet gösterince İyâz burayı da fethederek Tel Mevzen'e geldi. Burasını er-Ruhâ antlaşmasına göre 19/639 tarihinde fethetti. Kark'ısiyâ'ya Habîb b. Mesleme'yi gönderdi. O, burasını Rakka antlaşması örneğine göre fethetti.¹¹⁵ İyâz b. Ğanm Âmid (Diyâr-ı Bekr)¹¹⁶ ve Meyyâfârik'in (Silvân)¹¹⁷ er-Ruhâ antlaşmasına göre sulh yoluyla fethetti. Sonra Kefertusâ kalesini fethetti. Savaştan sonra Nusaybin'i er-Ruhâ antlaşmasına göre fethetti. Tur Abdîn'i, Mardin Kalesini¹¹⁸ ve Dârâ'yı aynı şartlarla fethetti. Kardâ ve Bâzebdâ'yı Nusaybin antlaşmasına göre fethetti.¹¹⁹

İyâz b. Ğanm daha sonra Erzen'e gitti.¹²⁰ Burasını Nusaybin antlaşmasına göre fethetti. Sonra Derbe'ye girdi ve Bitlis'e ulaştı.¹²¹ Burayı geçip Hilât (Ahlat)'a gitti.¹²² Oranın Patriği ile anlaştı. Sonunda İrminiyye'deki el-Aynu'l-Hâmida'ya ulaştı. Daha da ileri gitmeyen İyâz geri döndü. Bitlis sahibini, Hilât ve çevresinin haracı ile Patriğinin vergisinden sorumlu tuttu. Sonra Rakka'ya oradan da valisi olduğu Humus'a döndü.¹²³

Re'su'l-Ayn'ın fethi konusunda ise farklı rivâyetler bulunmaktadır:

Hz. Ömer, İyâz b. Ğanm'a yazı yazarak Umeyr b. Sa'd'ı Aynu'l-Verd'e göndermesini emretti. İyâz da emir gereği Umeyr'i öncü birliklerin komutasında oraya gönderdi. Onlar çiftçilerden bazı kimselere saldırdılar ve düşman hayvanlarından bir kısmını ganimet olarak aldılar. Bundan sonra da şehir halkı kapılarını kapattı. Kalelerin üzerine mancınıklar yerleştirdiler. Bazı Müslümanlar atılan taş ve oklar sebebiyle hayatını kaybetti. Daha sonra şehrin patriklerinden birisi Müslümanlara ağır sözler söyledi ve "Biz sizin daha önce karşılaştıklarınızdan değiliz" diyerek meydan okudu ise de sonunda şehir sulh yolu ile fethedildi.¹²⁴

Diğer bir rivâyette ise, Re'su'l-Ayn'ın İyâz'a teslim olmaması üzerine Cezîre valisi Umeyr b. Sa'd, şehir halkının Müslümanlarla yaptığı şiddetli bir savaştan sonra silah zoruyla şehre girdiği nakledilir. Bundan sonra Müslümanlar, toprak-

¹¹⁵Belâzürî s. 242.

¹¹⁶Bkz. Vâkıdî *Fütûhu's-Şam*, II, 145-152.

¹¹⁷Bkz. Vâkıdî *Fütûhu's-Şam*, II, 145-152; Bkz. Adnan Demircan, "Müslümanların Fethinden Mervanilerin Yıkılışına Kadar Meyyâfârik'in", *İSTEM*, sayı, 17 (2011) Konya, s.10-11,

¹¹⁸Belâzürî s. 241-242; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 534; Bkz. Vâkıdî *Fütûhu's-Şam*, II, 108-116.

¹¹⁹Belâzürî s. 242.

¹²⁰Bkz. Vâkıdî *Fütûhu's-Şam*, II, 166-168.

¹²¹Bkz. Vâkıdî *Fütûhu's-Şam*, II, 160-162.

¹²²Bkz. Vâkıdî *Fütûhu's-Şam*, II, 163-168.

¹²³Belâzürî *Fütûhu'l-Buldân*, s. 242; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 535.

¹²⁴Belâzürî s. 242-243

ların şehir halkına iade edilmesi, adam başına dört dinar cizye konulması, kadınların ve çocukların esir edilmemesi şartıyla sulh antlaşması yaptı.¹²⁵

Bir başka bir rivâyette ise Hz. Ömer, İyâz b. Ğanm'ın vefatından sonra Re'su'l-Ayn'a Ebû Musa el-Eşarî'yi göndermiş, o da burayı fethetmiştir.¹²⁶ Belâzürî ve İbnü'l-Esîr, Re'su'l-Ayn'ın Umeyr b. Sa'd tarafından savaş yoluyla fethedildiğini,¹²⁷ halkın esir alınmadığını ve onlara haraç ile cizye vergisi konulduğunu belirtmektedirler.¹²⁸

Re'su'l-Ayn'ın fethi konusunda Vâkidî, *Fütûhu's-Şam* adlı eserinde şu bilgilere yer vermektedir: İyâz b. Ğanm sulh yoluyla Rakka'yı fethettikten sonra Re'su'l-Ayn'a yöneldi. Bu esnada Re'su'l-Ayn'ın başında, emri altında yüz bin asker ve Arap valilerinin bulunduğu Şehriyâz b. Ferven isimli Rum krallarından biri bulunmaktaydı. Rakka'nın fethinden sonra İyâz b. Ğanm, Halid b. Velid¹²⁹ ve Mikdâd'ın kendilerine doğru geldiğini haber alan Şehriyâz savaş hazırlığı yaparak İyâz'ı beklemeye başladı. İyâz, Eş'as b. Uveylim ve Abdullah b. Ğassân'ı öncü kuvvet olarak Zibâ ve Zelubyâ kalelerine gönderdi. Bu kaleler Abdullah b. Yûkanâ'nın verdiği bilgiler doğrultusunda İyâz tarafından fethedilmişti.¹³⁰ İyâz, Re'su'l-Ayn'ı barış yoluyla fethetmek istediğinden dolayı yavaş hareket ediyordu. O, Ebû Ubeyde'ye mektup yazarak, gelecek cevaba göre hareket edeceğini bildirdi. Sonunda İyâz, Re'su'l-Ayn'ı fethederek zafer haberini halifeye bildirdikten sonra bir ay kadar burada kaldı. O, Nastûrî kilisesini camiye çevirdi ve halkın büyük bir kısmı İslâm'a girerek kiliselerini cami ve mescitlere çevirdiklerinden dolayı, Urfaca b. Mâzin el-Âmirî'yi yüz atıyla güvenliği sağlamak amacıyla şehirde bırakarak ayrıldı. Ayrıca, elde edilen ganimetlerin 1/5'ini Seleme b. Ehas ile Hz. Ömer'e gönderdi.¹³¹

İyâz b. Ğanm Ahlat'tan ayrılıp Cezîre'ye dönerken önce Rumlar'ın, sonra da İranlılar'ın elinde olan Sincâr'a ordu gönderdi ve orayı sulh yoluyla fethetti ve bir miktar müslümanı da buraya yerleştirdi.¹³²

Belâzürî, İyâz'ın Musul'da bir kaleyi fethetmediğini ifade ederken¹³³ İbnü'l-Esîr ise, İyâz b. Ğanm'ın Musul'un fethine katıldığını, iki kaleden birini fethettiğini, diğersinin fethine ise Utbe b. Fergad'ı gönderdiğini, Utbe'nin de burayı cizye ve haraç karşılığında fethettiğini belirtmektedir.¹³⁴

Cezîre topraklarının Irak veya Şam orduları tarafından fethedildiği konu-

¹²⁵Belâzürî s. 243.

¹²⁶Belâzürî s. 243; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 535.

¹²⁷Belâzürî s. 243; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 535.

¹²⁸Belâzürî s. 243.

¹²⁹İbnü'l-Esîr ve Yâkût el-Hamevî Halid b. Velid'in Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın emri dışında başka hiç kimsenin komutasında savaşmadığı rivâyet edilir. Bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 535; Yâkût el-Hamevî II, 136.

¹³⁰Vâkidî *Fütûhu's-Şam*, II, 90.

¹³¹Vâkidî *Fütûhu's-Şam*, II, 120-141.

¹³²Belâzürî s. 244.

¹³³Belâzürî s. 244.

¹³⁴İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 524.

sunda kaynaklarda farklı bilgiler bulunmakla birlikte bölgenin Diyâr-ı Mudar kısmının İyâz b. Ğanm'a bağlı birlikler tarafından fethedildiği konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur.¹³⁵ Ancak Belâzürî, Cezîre bölgesinde Hz. Ömer'in halifeliği zamanında İyâz b. Ğanm tarafından fethedilmeyen bir yer kalmadığını, Cezîre'nin şehirlerinin sulh yoluyla, topraklarının ise savaş yoluyla fethedildiğini belirtmektedir.¹³⁶

Taberî ve İbn Kesîr, Cezîre bölgesi fetihlerinin 17/638 yılında;¹³⁷ İbnü'l-Esîr, 18-19/639-640 yıllarında, Belâzürî ise 18-19-20/639-640-641 yıllarında gerçekleştiğini belirtmektedir.¹³⁸ Ancak Taberî, İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr, İbn İshak'tan rivayetle bu fetihlerin 19/640 yılında tamamlandığını ifade etmektedirler.¹³⁹ Rivayetlerin geneli dikkate alındığında Cezîre fetihlerinin 19/640 yılında gerçekleştiği bilgisi ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Belâzürî ve İbnü'l-Esîr, er-Ruhâşehrinin 19/640 yılında fethedildiğini bildirmektedirler.¹⁴⁰ Bu bilgiler ışığında fetihlerin 19/640 yılında tamamlandığını söylemek mümkündür. Vâkidî'ye göre bu fetihlerden sadece Re'su'l-Ayn'in ele geçirilmesi anveten (savaşla) diğer şehirlerin fethi ise sadece barış yolu ile gerçekleşmiştir.¹⁴¹ Bunun sebebi Cezîre'nin daha önce Müslümanlar tarafından kontrol altına alınmış olan Irak ve Şam arasında kalması ve bölge halkına Müslümanlara karşı dışarıdan destek olabilecek bir gücün bulunmamasıdır. Dolayısıyla Cezîreliler, Müslüman fatihlere direnmeden boyun eğmişler, cizye ve haraç karşılığında sulh antlaşmasını kabul etmişlerdir. Bundan dolayı İslâm tarih ve coğrafyacıları Müslüman için en kolay fetihlerin Cezîre'de gerçekleştirildiğini ileri sürerler.¹⁴²

Ebü Ubeyde b. Cerrâh'ın vefatından sonra Hz. Ömer'in onayı ile vali olan İyâz b. Ğanm, savaş meydanlarında muvaffak olduğu kadar yönetimde de başarılıydı. İyâz, vali olunca ailesinden bazı kimseler istekte bulunmak için ziyaretine geldiler. İyâz, onları iyi bir şekilde karşıladı. Onlar da onun yanında günlerce kaldılar. Daha sonra onlar İyâz'a taleplerini ve gelirken yolda karşılaştıkları sıkıntıları anlattılar. Bunun üzerine İyâz, onların her birine onar dinar verdi. Beş kişi olan bu grup kızarak hem parayı reddettiler, hem de ileri geri konuşular. İyâz: "Ey Amcaoğullarım! Akrabalığınızı, hakkınızı ve yolda çektiğiniz sıkıntıları inkar etmiyorum. Fakat Allah'a yemin olsun ki, size verdiğim şeyleri hizmetçimi ve kendime gerekli olan şeyleri satarak karşıladım. Beni bağışlayın." Onlar: "Vallahi Şam'ın yarısının valisisin ve bizden birisine ailesine ulaşabilecek bir miktar veriyorsun, Allah böyle özü kabul etmez." İyâz: "Siz benden Allah'ın ma-

¹³⁵ Vâkidî *Fütûhu's-Şam*, II, 120-141; Taberî II, 484-485; Yâkût el-Hamevî II, 136; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 532-535.

¹³⁶ Belâzürî s. 245.

¹³⁷ Taberî II, 485; İbn Kesîr, 72-78.

¹³⁸ Belâzürî s. 237-242.

¹³⁹ Taberî II, 485; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 533; İbn Kesîr, 72.

¹⁴⁰ Belâzürî s. 242; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 534.

¹⁴¹ Vâkidî *Fütûhu's-Şam*, I, 141.

¹⁴² Vâkidî *Fütûhu's-Şam*, II, 120-141; Taberî II, 484; Yâkût el-Hamevî II, 136; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 532-535; Apak, "Fethinden Ermeviler'in Sonuna Kadar Harran", s. 32-33.

lini çalmamı istiyorsunuz. Allah'a yemin olsun ki, testereyle ikiye bölünmem bana devletin bir kuruşuna hainlik yapmamdan daha sevimli gelir.” Onlar: “Şu anda özrünü kabul ediyoruz. Bizim durumumuzu biliyorsun. İnsanlara verdiğin gibi bize de makam mevki versen.” İyâz: “Ben sizin iyi niyetinizi biliyorum. Fakat, kavimden bir grubu vali tayin ettiğim Ömer'e ulaşırsa, bana kızar” diyerek onları ikna etmeye çalıştı. Onlar da: “Ebû Ubeyde akraban olduğu halde seni vali tayin etti. Ömer de bu atamayı onayladı. Sen de bizi vali tayin edersen, Ömer onu onaylar” sözlerine o: “Ben Ömer'in yanında Ebû Ubeyde gibi değilim” diyerek karşılık verdi. Bunun üzerine onlar, İyâz'ın düşüncelerine saygı duyarak memleketlerine döndüler.¹⁴³

Hız. Ömer tayin ettiği valileri sürekli bir şekilde denetim altında tutar ve hata yapmalarına müsaade etmezdi. Halife bu denetim daha aktif hale getirmek için devlet denetleme teşkilatı kurmuş ve başına da Muhammed b. Mesleme'yi geçirmiştir. İyâz b. Ğanm'ın başından geçen olay, bu kurumun nasıl çalıştığını gözler önüne sermektedir. Halktan birisi halifeye gelerek: “İyâz b. Ğanm lüks elbiseler giyiyor ve aklına eseni yapıyor” Hız. Ömer: “Bunu haraç memurları mı yapıyor” deyince şikâyetle bulunan şahıs: “Daha fazlasını yapıyor” deyince halife, Muhammed b. Mesleme'yi İyâz b. Ğanm'ı teftiş etmek üzere bölgeye gönderdi. Bölgeye gelen Muhammed b. Mesleme, valinin anlatıldığı gibi lüks (yumuşak kumaştan imal edilmiş) kıyafetler giydiğini görünce yargılanmak üzere onu halifenin yanına götürdü. İyâz'ı bu halde gören halife, kendisine kalın yünden yapılmış bir elbise, bir asa ve bir de ayakkabı getirilmesini, üzerindeki elbiselerin çıkarılmasını ve getirilen elbisenin giydirilmesini emretti. Hız. Ömer, yeni kıyafeti giyen İyâz'a : “Şu koyun sürüsünü al, otlatma ve sulmasına da dikkat et” dedi. Bir süre çobanlık yapan İyâz, halifenin huzuruna çıkarılınca hatasını anlar ve: “Bundan sonra benim hakkımda sana olumsuz bir haber ulaşmayacaktır” diyerek Hız. Ömer tarafından tekrar görevine iade edilmiştir.¹⁴⁴ Böyle bir denetim mekanizmasının içerisinde yer alan idareci yanlışlık yapmamaya azami derecede özen gösterir.

İyâz b. Ğanm salih, faziletli ve cömert birisiydi. Cömertliğinden dolayı kendisine zâdû'r-rakb (eli açık) lakabı verilmiştir. O insanları elinde mevcut olanlarla doyurur, bu da bittiği zaman onlara devesini keserdi.¹⁴⁵ İyâz hakkında gelen malları harcadığı konusunda şikâyetle bulunulması üzerine Hız. Ömer: “O cömert birisidir, Allah'ın malları ulaştığında ondan bir şey vermez. Ebû Ubeyde'nin vali tayin ettiği kimseyi azledemem”¹⁴⁶ diyerek hem İyâz b. Ğanm'a olan güvenini ortaya koymuş, hem de Ebû Ubeyde'nin güvenerek tayin ettiği kişiyi görevden almayarak ona olan saygısını vurgulamıştır.

¹⁴³ İbnü'l-Cevzî IV, 304-305.

¹⁴⁴ İbn Asâkir, XXXVII, 282-283; Akbaş, Mehmet, *Cezire Bölgesi Fatihî İyâz b. Ğanm*, Ravza Yayınları, İstanbul 2011, s. 69-71.

¹⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 28; İbn Hacer, V, 50; Ziriklî *el-A'lâm*, V, 282.

¹⁴⁶ İbnü'l-Cevzî IV, 304.

İyâz b. Ğanm'den Ahmed b. Hanbel,¹⁴⁷ Beyhakî¹⁴⁸ Heysemî¹⁴⁹ Şeybânî¹⁵⁰ Taberânî¹⁵¹ Neysâbûrî¹⁵² gibi muhaddisler hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.

İyâz b. Ğanm, Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın yerine vâli olarak atanmasından yaklaşık iki yıl sonra 21/641 tarihinde 60 yaşındayken Şam'da vefat etmiştir.¹⁵³ Belâzûrî onun Humus'ta,¹⁵⁴ Ziriklî ise, Medine'de vefat ettiğini belirtmektedir.¹⁵⁵ O, vefat ettiğinde miras olarak hiçbir şey bırakmadığı gibi, hiç kimseye de borcu bulunmamaktaydı.¹⁵⁶

SONUÇ

582'lerde Mekke'de doğan İyâz b. Ğanm, Hudeybiye'den önce İslâm'a girmiş ve Hudeybiye'ye katılanlar arasında yer almıştır. Hudeybiye'den sonra Hz. Peygamber'in yanında bulunmasına rağmen rivayetlerde ön plana çıkmayan İyâz, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilâfetleri dönemlerinde önemli bir komutan ve devlet adamı olarak dikkat çekmektedir. Hz. Ebû Bekir döneminde ortaya çıkan Ridde olaylarının bastırılmasında ve ülke içerisindeki iç huzurun sağlanmasında önemli etkiye sahip olan, Irak cephesinde Halid b. Velid ile birlikte bulunan İyâz, Şam cephesine kaydırılan İslâm ordusunun içerisinde yer almış ve Yermûk savaşında İslâm ordusunun sol kanadındaki süvari birliğinin komutanı olarak görev yapmıştır. Yermûk savaşının zaferle sonuçlanmasında önemli katkısı olan ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh tarafından kaçan Rum askerlerinin takibine gönderilen İyâz, Malatya'yı kuşatma altına almış ve halkıyla cizye karşılığında sulh antlaşması yaparak geri dönmüştür. Bu sebeple o, Bizans topraklarına geçiş yolunu açan ilk kişi olarak kabul edilmektedir.

17/637 tarihinde Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın yönetimi altında bulunan Humus şehrinin Cezîre halkının kıskırtmasıyla Bizanslılar tarafından kuşatılması nedeniyle Sa'd b. Ebû Vakkas'ın komutası altında askerî başarılarını devam ettiren İyâz b. Ğanm, Hz. Ömer'in talimatıyla yardım amaçlı olarak Cezîre bölgesine gönderilmiştir. Ebû Ubeyde, vefatından kısa bir süre önce yerine vekil olarak İyâz'ı bırakmıştır. Hz. Ömer de Ebû Ubeyde'nin bu atamasını onaylayarak onu Humus, Kinnesrîn ve Cezîre bölgesinin valiliğine getirmiştir. İyâz, Hz. Ömer döneminde Cezîre bölgesinin hemen hemen tamamını İslâm topraklarına dahil etmeyi başarmıştır.

¹⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, III, 403-404.

¹⁴⁸ Beyhakî Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn, *Şuabu'l-İmân, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye*, Beyrut 1410, IV, 348.

¹⁴⁹ Heysemî Nureddîn b. Ali b. Ebî Bekir, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1412, IV, 474.

¹⁵⁰ Şeybânî Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk Ebû Bekir, el-Âhâd ve'l-Mesânî Dâru'r-Râye, Riyad 1991, II, 154.

¹⁵¹ Süleyman b. Ahmed b. Eyûb Ebû'l-Kâsım et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr, Mektebetü'l-İlûm ve'l-Hikem*, Musul 1983, XVII, 367.

¹⁵² Hâkim en-Neysâbûrî Muhammed b. Abdullah el-Müstedrek, *Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye*, Beyrut 1990, III, 329.

¹⁵³ İbn Sa'd, VII, 280; İbn Abdîlber, III, 1233; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 29; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 354; İbn Hacer, V, 50; İbn Kesîr, VII, 98; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 99.

¹⁵⁴ Belâzûrî s. 242.

¹⁵⁵ Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 99.

¹⁵⁶ İbn Sa'd, VII, 280.

Kaynaklar:

- » Akbaş, Mehmet, *Cezire Bölgesi Fatihî İyâz b. Ğanım*, Ravza Yayınları, İstanbul 2011.
- » Ahmed b. Hanbel (241/856), *Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- » Apak, Adem, Fethinden Emevîler'in Sonuna Kadar Harran, *I. Uluslararası Katılımlı Bilim, Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*, 28-30 Nisan 2006, Şanlıurfa, s. 29-60.
- » Athamina, Khalil, "Emevî Hilafeti Döneminde Arap İskânı", çev.: Saim Yılmaz, *SÜİFD*, 2/2000, Sakarya 2000, s. 203-226.
- » Belâzürî Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahya b. Câbir (279/892), *Fütûhu'l-Hüldân*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1986.
- » Beyhakî Ebû Bekir Ahmed b. eHüseyn (458/1065), *Şuabu'l-İmân*, Dâru'l-Hikûtibî'l-Hımiyye, Beyrut 1410.
- » Bozkurt, Abdülbaki, *El-Cezire Fatihî İyâz b. Ğanım ve Mardin'in İslamlaşması* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2006.
- » Kubukçu, Asri, "İyâz b. Ğanım", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 498-499.
- » Demircan, Adnan, "Müslümanların Fethinden Mervan'ın Yıkılışına Kadar Meyyâfârik'i", *İSTEM*, 17(2011), Konya, s. 9-22.
- » Fayda, Mustafa "Cerîb", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 402.
- » Fayda, Mustafa, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.
- » Hâkim en-Neyşâbü'rî Muhammed b. Abdullah (405/1014), *eHüstedrek*, Dâru'l-Hikûtibî'l-Hımiyye, Beyrut 1990.
- » Halife b. Hayât (240/854), *et-Tabakât*, Dâru Tayyibe, Riyad 1982.
- » Hatîb el-Bağdâdî Ebû Bekir Ahmed b. Ali (463/1070), *Târîhu Bağdâd*, Dâru'l-Hikûtibî'l-Hımiyye, Beyrut ts.
- » Hemedânî İbnü'l-Hâik Hasan b. Ahmed (360/970), *Sifetu Cezireti'l-Arab*, Riyad 1977.
- » Heşemî Nureddîn b. Ali b. Ebû Bekir (807/1404), *Mecmeuz-Zevâid ve Menbeul-Fevâid*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1412.
- » Işıltan, Fikret, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1960.
- » İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed (463/1070), *eİstâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1992.
- » İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. eHasan (571/1175), *Târîhu Medîneti Dimeşk*, Dimeşk ts.
- » İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed (630/1232), *eKâmil fit-Târîh*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1979.
- » İbnü'l-Cevzî Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (597/1200), *eMuntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülük*, Dâru'l-Hikûtibî'l-Hımiyye, Beyrut 1992.
- » İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed (630/1232), *Üsdü'l-Ğabe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1989.
- » İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ali, *eİsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, Dâru'l-Hikûtibî'l-Hımiyye, Beyrut 1853.
- » İbn Havkal, Ebû'l-Kâsım Muhammed (367/977), *Süretü'l-Arz*, Leiden 1967.
- » İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtem et-Temîmî (355/965), *es-Sigât*, Beyrut 1975.
- » İbn Hurdazbih, Ebû'l-Kâsım Ubeydullah b. Abdullah (300/912), *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*, Leiden 1967.
- » İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ eHâfız (774/1372), *e-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l-Hadis, Kahire 1994.
- » İbn Sa'd, Muhammed (230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Hikûtibî'l-Hımiyye, Beyrut 1990.
- » İstahrî Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed (346/957), *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*, Leiden 1967.
- » Kallek, Cengiz, "Kafîr", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 155-156.
- » Kallek, Cengiz, "Müd", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 457-459.
- » Şâkir, Mahmûd, *Târîhu'l-İslâm*, e-Mektebetü'l-İslâmî Beyrut 2000.
- » Şeşen, Ramazan, "Cezire", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 509-511.
- » Şeşen, Ramazan, *Harran Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1996.
- » Şeybânî Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk Ebû Bekir (189/804), *et-Ahâd ve'l-Mesânî*, Dâru'r-Râye, Riyad 1991.
- » Taberânî Süleyman b. Ahmed b. Eyûb Ebû'l-Kâsım (360/970), *eMu'cemu'l-Kebir*, Mektebetü'l-Hilûm ve'l-Hikem, Musul 1983.
- » Taberî Ebû Ca'fer b. Muhammed b. Cerî (310/922), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülük*, Dâru'l-Hikûtibî'l-Hımiyye, Beyrut 1997.
- » Vâkidî Muhammed b. Ömer (207/822), *Fütûhu's-Şam*, Dâru'l-Hikûtibî'l-Hımiyye, Beyrut 1997.
- » Vâkidî Muhammed b. Ömer (207/822), *Kitâbü'r-Ridda*, tahk. Mahmud Abdullah Ebû'l-Hayr, Dâru'l-Furkan, Amman ts.
- » Ya'kubî Ahmed b. Ebû Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb (294/906), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Müessesetü'l-Himîlî'l-Hatbûât, Beyrut 1993.
- » Yâkût eHamevî Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah (626/1228), *Mu'cemü'l-Buldân*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1975.
- » Zirikî Hayreddin (1976), *eA'lâm*, yy. ts.
- » Zehebî Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman 748/1347), *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1990.